

**This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.**

Author(s): Lähdesmäki, Tuuli

Title: Euroopan kulttuuripääkaupungit identiteettiprojekteina

Year: 2014

Version:

Please cite the original version:

Lähdesmäki, T. (2014). Euroopan kulttuuripääkaupungit identiteettiprojekteina. *Kulttuurintutkimus*, 31(2), 1-4.

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

Lektio

Euroopan kulttuuripääkaupungit identiteetti- ja kehittämissuunnitelmissa

Tuuli Lähdesmäki

Euroopan kulttuuripääkaupunki -hanke on yksi pitkäikäisimmistä ja tunnetuimmista EU:n kulttuurihankkeista. Se käynnistettiin vuonna 1985 Euroopan kulttuurikaupunki -nimellä: pääkaupungeiksi valittuja kaupunkeja alettiin kutsua vuonna 2000. Kuluneiden vuosien aikana lukuisat ihmiset ovat osallistuneet kulttuuripääkaupunkien tapahtumien suunnitteluun, toteuttamiseen ja niistä nauttimiseen tapahtumien yleisöinä. Kulttuuripääkaupunki-hanke on herättänyt huomiota mediassa, vaikuttanut kaupunkisuunnitteluun ja kaupunkien kehittämiseen, mahdollistanut toimintaa kulttuuriteollisuuden ja luovan talouden sektoreilla, tuottanut uusia kulttuurihallinnon toimintatapoja ja käytänteitä, toiminut aiheena tieteellisille tutkimuksille, auttanut uusien kansainvälisten verkostojen ja kontaktien syntyisessä kulttuuritoimijoiden, tutkijoiden ja kansalaisjärjestöjen välillä, ja niin edelleen. EU:n kulttuuripoliittisessa päätöksenteossa kulttuuripääkaupunkihanketta on pidetty hyvänä esimerkkinä muiden kulttuuriohjelmien suunnittelulle. Voidaanko siis kulttuuripääkaupunkihanketta pitää menestystarinana? Tietysti mielessä sitä se varmasti on.

Kulttuuripääkaupunkihanke on kuitenkin myös aiheuttanut valituissa kaupungeissa vakavia poliittisia kamppailuja, jännitteitä kulttuuritoimijoiden välillä ja kiistoja paikallisten asukkaiden ja viranomaisten kesken. Kulttuuripääkaupunkien ohjelmat ovat voineet sisältää lyhytnäköisiä ja nopeasti alkuun pantuja projekteja ja keskenjääneitä ja huonosti valmisteltuja kaupunkien kehittämis- ja elävöittämissuunnitelmia. Ohjelmien toteuttaminen on voinut tuottaa monimutkaisia hallinnollisia rakenteita ja byrokratiaa. Kulttuuripääkaupunkihanketta onkin valituissa kaupungeissa kritisoitu ja vastustettu monista syistä. Kriittisissä näkökulmissa Euroopan kulttuuripääkaupunki -hanke on kaukana menestystarinasta. Mistä tässä ristiriitaisessa kulttuurihankkeessa oikein on kyse? Millainen on sen ideologinen logiikka?

Euroopan monimuotoisuuden juhlintaa vai kulttuurista integraatiota?

Parin viime vuosikymmenen aikana EU on alkanut kiinnittää yhä enemmän huomiota kulttuuriin ja kansalaistensa kulttuuriseen identiteettiin. Poliittisen ja taloudellisen integraation lisäksi kulttuurisesta integraatiosta on tullut yksi unionin enemmän tai vähemmän julkilausutuista tavoitteista. EU:n kulttuuripolitiikan lähtökohtana on pyrkiä korostamaan kulttuurien moninaisuutta, mutta samalla tuoda esiin niitä oletettuja piirteitä, joiden katsotaan yhdistävän kulttuureja Euroopassa. Erilaisten kulttuuriohjelmien avulla EU pyrkii rakentamaan eurooppalaista identiteettiä.

Euroopan kulttuuripääkaupunki -hanke käynnistettiin Kreikan kulttuuriministeri Melina Mercourin aloitteesta, jolla hän halusi korostaa kulttuurin merkitystä Euroopassa ja nostaa kulttuuria koskevat kysymykset EU:ssa politiikan ja talouden kanssa samalle tasolle. Hankkeen kulttuuriset lähtökohdat antoivat nopeasti tilaa erilaisille taloudellisille tavoitteille, joissa kulttuuriin panostamisen toivottiin vaikuttavan positiivisesti mm. turismiin, investointeihin, työllisyyteen ja yleiseen talouskasvuun. Vuosittain myönnettävästä kulttuuripääkaupunki-tittelistä on tullut haluttu ja kilpailtu kaupunkibrändi, jonka toivotaan tuottavan sekä kulttuuritapahtumille että tapahtumaa emännöiville kaupungeille myönteistä lisäarvoa. Erityisen tärkeä brändi on sen myöntäjälle: Euroopan komissiolle.

Kulttuuristen ja taloudellisten merkitysten lisäksi Euroopan kulttuuripääkaupunki -hanke on alusta asti sisältänyt monia poliittisia ja ideologisia tavoitteita, jotka on ilmaistu joko suoraan tai epäsuorasti EU:n tekemissä hanketta koskevissa päätöksissä ja ohjeissa. Kulttuuripääkaupunkihanketta voidaan pitää EU:n strategisimpana kulttuuriohjelmana sekä sen herättämän kiinnostuksen että siihen sisältyvän identiteetipoliittisen ulottuvuuden vuoksi. Minimaalisella rahallisella panoksella EU saattaa jäsenmaidensa kaupungit kilpailemaan tittelistä, jonka myöntämisen edellytyksenä on, että kaupungit lupautuvat esittelemään vuoden ajan erilaisissa tapahtumisissaan sekä kulttuurista moninaisuutta Euroopassa että Euroopan kulttuureiden yhteisiä piirteitä.

Pyrkimys yhteisten kulttuuripiirteiden esittelyyn tuo esiin yhden hankkeen retoriikassa toistuvan ideologisen päämäärän: yhteisen eurooppalaisen kulttuuri-identiteetin tuottamisen. EU:n laatimien hakuohjeiden mukaan nimettyjen kaupunkien on esiteltävä kulttuurivuoden tapahtumisissaan rooliaan eurooppalaisessa kulttuurissa, paikkaansa Euroopassa, yhteenkuuluvuuttaan Eurooppaan ja osallistumistaan eurooppalaiseen taide- ja

kulttuurielämään. Hankkeen ideologinen tavoite ei jää hakuohjeita lukiessa epäselväksi. Tavoitteena on tuottaa sekä eurooppalaisuutta että kulttuurista integraatiota unionin jäsenmaiden kesken. Jopa kulttuurisen moninaisuuden esiin tuominen tähtää hankkeen poliittisessa retoriikassa lopulta kulttuurisen yhteenkuuluvuuden tuottamiseen. Hankkeen logiikassa erilaisiin kulttuureihin tutustumisen kautta kulttuurinen vieraus vähenee ja eurooppalaisten yhteenkuuluvuus lisääntyy. Eurooppalaisen ulottuvuuden lisäksi hankkeessa korostetaan toisena avainkriteerinä sekä kaupunkilaisten että muiden maiden kansalaisten osallistuttamista kulttuuritapahtumiin. Ihmisten osallistumisen aktivointi tukee sekin hankkeen eurooppalaista painopistettä. Kulttuurinen integraatio ja eurooppalaistaminen tapahtuvat tehokkaimmin osallistuttamalla ihmiset kulttuuritapahtumien tuottamiseen ja kuluttamiseen.

Euroopan kulttuuripääkaupunki -hanke vaikuttaa perustuvan nokkelaan strategiaan, jossa hakijakaupungit saadaan esittelemään itsensä ja kulttuurinsa osana yhteistä eurooppalaista kulttuuria ja identiteettiä. Hankkeessa kulttuurinen integraatio ja eurooppalaistaminen saadaan näyttämään alhaalta-ylös tapahtuvana prosessina, jossa aloitteentekijöinä ovat kaupungit, niiden paikalliset ja alueelliset organisaatiot ja kaupunkilaiset itse. Kulttuuripääkaupunkihankkeeseen sisältyvän ideologisen strategian toteuttaminen tulee lisäksi EU:lle hyvin edulliseksi: sen myöntämä rahallinen tuki kaupungeille – 1,5M€ – on vain murto-osa kaupunkien kulttuurivuoteen käyttämistä budjeteista.

Vaikka Euroopan kulttuuripääkaupunki -hanke tähtää eurooppalaisuuden vaalimiseen, monet tutkimukset ja kulttuuripääkaupunkien arvioinnit ovat todenneet, että eurooppalaista ulottuvuutta on ollut vaikea hahmottaa toteutuneista kulttuuritapahtumista, vaikka sitä olisikin pidetty kaupunkien hakemuksissa ja suunnitelmissa tärkeänä. Tämä ei ole yllätys, sillä on vaikea määritellä, mitä eurooppalainen kulttuuri tai eurooppalaisuus lopulta tarkoittaa, ja millaiset tapahtumat toisivat sitä 'oikealla' tavalla esiin.

Identiteettipolitiikka tutkimuskohteena

Euroopan kulttuuripääkaupunki -hankkeeseen sisältyvät ideologiset ja poliittiset painotukset ovat toimineet tutkimukseni lähtökohtana. Tarkastelen siinä identiteettipolitiikkaa paikallisuuden, alueellisuuden, kansallisuuden, eurooppalaisuuden ja kulttuurisen

moninaisuuden käsitteiden välisten suhteiden ja niiden tuottamisen näkökulmasta. Analyysissäni on kolme tasoa: EU:n poliittinen retoriikka, kulttuuripääkaupunkien hakemus- ja markkinointiretoriikka ja tapahtumien vastaanotto kolmessa viimeaikaisessa kulttuuripääkaupungissa. Nämä ovat Pécs Unkarissa, Tallinna Virossa ja Suomen Turku. Pécs vietti kulttuuripääkaupunkivuottaan vuonna 2010 ja Tallinna ja Turku vuonna 2011. Tutkimukseni laajentaa aikaisempaa EU-tutkimusta ottamalla analyysin kohteeksi kulttuurin ja keskittymällä identiteettipolitiikan jatkumoihin ja katkoksiin mainittujen tasojen välillä.

Monitieteinen tutkimukseni yhdistää sosiologian, kulttuuripolitiikan tutkimuksen, kaupunkitutkimuksen ja kulttuuritutkimuksen näkökulmia ja lähestyy identiteettipolitiikkaa kulttuurisen identiteetin käsitteen avulla. Tutkimusaineistoni koostuvat EU:n poliittisista asiakirjoista, kulttuuripääkaupunkien hakemuksista ja markkinointi- ja suunnittelumateriaaleista, online-keskusteluista kulttuurivuotta vastustavien aktivistien kesken, kulttuuritapahtumien ja yleisöjen havainnoinnista kulttuuripääkaupungeissa ja Pécsistä, Tallinnasta ja Turusta kootusta laajasta kyselyaineistosta. Aineistoja on analysoitu diskurssianalyysin, laadullisen temaattisen analyysin ja tilastollisen analyysin avulla.

Tänään tarkastettava sosiologian väitöskirjani käsittää vain osan laajempaan kulttuuripääkaupungeja tarkastelemaan tutkimukseeni sisältyvistä teemoista ja saamistani tuloksista. Väitöskirjani koostuu viidestä artikkelista ja niitä yhdistävästä johdannosta. Näiden tekstien keskiössä on kulttuuripääkaupunkihankkeeseen sisältyvä identiteettipolitiikka erilaisista tulokulmista tarkasteluna.

Keskeisiä tuloksia

Kulttuuripääkaupunkihankeen lähtökohtana olevien EU:n poliittisten asiakirjojen analyysi toi tutkimuksessani esiin, miten eurooppalaisuutta lähestyttiin niissä joko korostamalla Euroopan kulttuurista yhtenäisyyttä tai moninaisuutta. Yleensä nämä vastakkaiset näkökulmat kuitenkin sulautuivat toisiinsa asiakirjojen retoriikassa. Tällainen paradoksaalisesti sekä yhtenäisyyttä että moninaisuutta painottava retoriikka on hyvin joustava ja siksi tehokas retorinen työkalu EU:n identiteettipolitiikassa. Siinä yhtenäisyyttä voidaan edistää unohtamatta kuitenkaan sen vastapuolta: moninaisuutta. Sekä EU:n asiakirjoissa että kulttuuripääkaupunkien hakemus- ja markkinointimateriaaleissa eurooppalaisuus paikantui usein kulttuuriperinnön ideaan.

Kulttuuriperinnön nähtiin manifestoivan sekä erillisten kansojen ja etnisten ja alueellisten ryhmien perintöä, mutta myös eurooppalaisille yhteistä menneisyyttä, muistoja, ja arvoja. Kyselyaineistoni Pécistä, Tallinnasta ja Turusta sen sijaan osoitti, että kulttuuripääkaupunki-tapahtumiin osallistuvien yleisöjen näkemysten mukaan Euroopalla ei ole yhteistä kulttuuriperintöä. Kulttuuriperintö merkityksellistyi vastauksissa ennen kaikkea kansalliseksi, alueelliseksi ja paikalliseksi.

Kulttuurisen moninaisuuden ja kulttuuristen erojen esiintuominen noudatti kulttuuripääkaupungeissa omaa logiikkaansa, jota kutsun tutkimuksessani valinnan politiikaksi. Vain tietynlaista moninaisuutta haluttiin esitellä. Kulttuuripääkaupunkien hakemus- ja markkinointiretoriikassa välteltiin tarttumasta ja tuomasta esiin kaupunkien monikulttuuriseen todellisuuteen liittyviä kulttuurisia, sosiaalisia ja poliittisia ristiriitoja tai eri etnisten, kansallisten, uskonnollisten tai kielellisten ryhmien välisiä historiallisia tai nykyisiä konflikteja. Kulttuurisen moninaisuuden positiivinen esittely voi tähdätä erilaisten ryhmien ja heidän kulttuurisen ilmaisun tasa-arvoistamiseen, mutta se ei välttämättä sinänsä poista ryhmien välisiä rakenteellisia valtahierarkioita tai sosiaalista, yhteiskunnallista tai taloudellista epätasa-arvoa.

Vaikka EU on asettanut kulttuuripääkaupungeille monenlaisia identiteettipoliittisia ehtoja, tutkimukseni osoittaa, miten titteliä voitiin hyödyntää paikallisella tasolla melko vapaasti kulttuuristen identiteettien tuottamisessa ja representoimisessa. Kaupungit voivat itse määrittellä, mitä eurooppalainen kulttuuri tarkoittaa ja millaiset kulttuuritapahtumat tuovat sitä esiin. Eurooppalaisen kulttuuri-identiteetin määrittelyn avaimet ovat siten viime kädessä valituilla kaupungeilla itsellään. Etenkin itä-eurooppalaisissa kulttuuripääkaupungeissa on pyritty hyödyntämään tätä määrittelyasemaa ja uudelleentulkitsemaan ja laajentamaan perinteisiä länsi-eurooppalaisesta näkökulmasta tuotettuja eurooppalaisuuden merkityksiä. Siten itä-eurooppalaisten kulttuuripääkaupunkien ohjelmissa esimerkiksi kommunismin aika ja siihen liittyvät muistot on esitetty eurooppalaiseen kulttuuri-identiteettiin sisältyvinä elementteinä. Monet itä-eurooppalaiset maat ovat pyrkineet kulttuuripääkaupunki-tittelin avulla vakuuttamaan muita maita kuulumisestaan Eurooppaan ja esittelemään kulttuuripääkaupunkinsa erityisen eurooppalaisina kaupunkeina. Eurooppalaisen kaupungin imagoon on tähdätty mm. kaupunkien keskustojen suurisuuntaisten rakennus- ja kunnostusprojektien avulla. Eurooppalaisuutta on pyritty tuottamaan rakentamalla kaupungeista sellaisia, miltä mielikuvien eurooppalainen kaupunki näyttää.

Vaikka kulttuuripääkaupunkihankkeen keskeisenä tavoitteena on tuoda esiin ja juhlistaa eurooppalaista kulttuuria ja identiteettiä, kyselyaineistoni Pécistä, Tallinnasta ja Turusta osoitti, miten tapahtumiin osallistuva yleisö toivoi kulttuuripääkaupunkien tuovan esiin ohjelmistossaan ennen kaikkea kansallista kulttuuria. Monille tapahtumiin osallistuneista ihmisistä Eurooppa näyttäytyi 'kansallisten kulttuurien Eurooppana', jolle on tyypillistä kansallisten kulttuurien erilaisuus ja erottautuminen. EU:n identiteettipoliittisista pyrkimyksistä huolimatta kansallinen kulttuuri ja identiteetti muodostavat keskeisen perustan, jonka avulla ihmiset jäsentävät Eurooppaa, eurooppalaisuutta, eurooppalaisia ja suhdettaan niihin.

Tuuli Lähdesmäen sosiologian väitöskirja *Identity Politics in the European Capital of Culture Initiative* (Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Social Sciences and Business Studies n:o 84) tarkastettiin Itä-Suomen yliopiston Joensuun kampuksella 25.6.2014. Tuuli Lähdesmäki toimii akatemiaturkijana Jyväskylän yliopiston taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitoksella tutkimusprojektissa 'European Cultural Heritage in the Making: Politics, Affects, and Agency (EUCHE)'. tuuli.lahdesmaki@jyu.fi